

## ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.12

Гуйван П. Д.,  
кандидат юридичних наук,  
заслужений юрист України, професор  
Полтавського інституту бізнесу

### ПРО СУДОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

### ON THE JUDICIAL APPLICATION OF LIMITATION OF ACTIONS

У статті проведено аналіз правової сутності позовної давності у цивільному праві. Досліджено зміст суб'єктивного права особи на правовий захист за допомогою застосування позовної давності та відповідність сутності відносин нормативного правила про застосування давності винятково за заявою сторони у спорі. Проаналізовано взаємозв'язки правових наслідків відмови у позові в результаті безпідставності вимог та спливу строку давності. На базі наукового аналізу змісту та призначення позовної давності надані рекомендації щодо її застосування згідно із загальними принципами визначеності змісту суб'єктивного матеріального права.

**Ключові слова:** позовна давність, судове застосування позовної давності.

В статье проведен анализ правовой сущности исковой давности в гражданском праве. Исследовано содержание субъективного права лица на правовую защиту посредством применения исковой давности и соответствие сущности отношений нормативного правила о применении давности исключительно по заявлению стороны в споре. Проанализированы взаимосвязи правовых последствий отказа в иске в результате безосновательности требований и истечения срока давности. На базе научного анализа содержания и назначения исковой давности даны рекомендации по ее применению в соответствии с общими принципами определенности содержания субъективного материального права.

**Ключевые слова:** исковая давность, судебное применение исковой давности.

The article analyzes the legal nature of the statute of limitations in civil law. The content of the subjective right of a person to legal protection through the application of limitation of actions and the correspondence of the essence of the relations of the normative rule on the application of limitation only on the application of the party to the dispute are examined. The interrelations between the legal consequences of a denial of a claim as a result of the groundlessness of claims and the expiration of the statute of limitations have been analyzed. On the basis of a scientific analysis of the content and purpose of the statute of limitations recommendations are given on its application in accordance with the general principles of the certainty of the content of subjective substantive law.

**Key words:** limitation of actions, judicial application of limitation of actions.

Здавна вважалося, що позовна давність має безумовний характер і повинна застосовуватися судом незалежно від того, посилаються під час розгляду спору на неї сторони чи ні. Проте вже півтора століття тому була виказана думка про те, що посилення на позовну давність – це справа сторін, і якщо вони цього не зробили, то судові нічого піднімати питання про неї [1, с. 400]. Вимога закону про обов'язковість прийняття позову незалежно від спливу позовної давності не є формальною. Вона має суттєве значення для вирішення спору, зокрема для встановлення фактів переривання чи зупинення давності, оцінки можливості її відновлення. Відмова ж у прийнятті такої заяви може нанести шкоду охоронюваним інтересам позивача [2, с. 346]. Закінчення позовної давності приводить до певних юридично значущих наслідків. Насамперед установлення судом факту закінчення строку давності тягне відмову у задоволенні позову саме з цієї підстави. Фактично суд констатує, що на момент звернення матеріальне право на позов у заявника вже припинилося. Проте цей результат відповідно до правового інструментарію статті 267 ЦКУ настає лише за відсутності

двох обставин: заяви сторони про сплив строку давності і поважних причин такого спливу.

У науковій цивілістичній літературі ці питання досліджувалися у працях В.П. Грибанова, Б.Б. Черепакіна, К.І. Скловського, Д.В. Лоренца, К.Ю. Лебедевої, В.А. Рахміловича, В.І. Цікала та інших. Та попри численні публікації єдиного підходу до юридичного оформлення порядку судового застосування позовної давності не напрацьовано. Певної плутанини додає нечіткість сучасного цивільного законодавства та неоднозначність правозастосовних підходів у досліджуваній царині. Варто визнати, що до остаточного рішення ще далеко, прописана в законодавстві правова побудова постійно наштовхується на проблеми її практичного застосування та вступає у серйозні протиріччя із загальноцивілістичними доктринальними постулатами. Тому необхідно здійснити більш детальний аналіз конкретної сутності відносин, що складаються під час застосування судами позовної давності. Його проведення становить мету цього дослідження.

Яке співвідношення між припиненням позовного домагання і наявністю у особи порушеного регулятивного права та як воно проявляється у

рішенні правозастосовного органу? Реалізуючи доктринальне положення щодо пріоритету правового результату, дослідники цього питання вказують, що незалежно від підставності вимоги кредитора, якщо строк давності пропущено без поважних причин, у позові має бути відмовлено саме у зв'язку із пропуском позовної давності [3, с. 223; 4, с. 252]. Із цією тезою варто погодитися, зробивши застереження, що її застосування може мати винятки. Як відомо, позовна давність починає перебіг лише після порушення суб'єктивного цивільного права. Саме за його захистом і звертається особа до суду. Але порушення права і пов'язаний із цим фактом строк давності можуть мати місце тоді, коли право дійсно належить позивачеві, воно порушене та порушення вчинив відповідач. У протилежному разі позов можна вважати взагалі безпідставним незалежно від терміну його подання. Тоді цілком слушною виглядає теза М.Я. Кирилової про те, що сенс відновлення строку давності з'являється лише тоді, коли суд встановить, що суб'єктивне матеріальне право належить цій особі та порушене відповідачем. Адже за відсутності матеріального права в особі чи відсутності порушення цього права боржником не може йти мови про відновлення позовної давності, оскільки вона просто не виникає [5, с. 11]. Отже, не може розглядатися питання про відновлення давності до закінчення судового дослідження матеріального складника спору.

Водночас фактичні висновки зводяться тільки до двох варіантів можливого вирішення питання: 1) якщо у позивача відсутнє матеріальне право, або вказане право не є порушеним, або порушення здійснив не відповідач, то суд повинен відмовити в задоволенні позову саме за безпідставністю вимог; 2) якщо суд під час розгляду обставин справи встановить, що належне особі суб'єктивне право порушене боржником, то розглядається питання про відновлення позовної давності. За поважності причин пропуску матеріальне право підлягає захисту, за відсутності таких поважних підстав суд відмовляє у позові. У першій ситуації суд, обґрунтовуючи рішення, вказує на зміст матеріально-правових відносин між сторонами та характер порушення суб'єктивного права. У другій – суд має відмовити у задоволенні позовних вимог саме у зв'язку із пропуском позовної давності, хоча матеріально-правова вимога і має належне обґрунтування.

Така правова позиція дійсно не викликає сумнівів. Під час надходження справи до суду правозастосовний орган повинен з'ясувати питання про наявність суб'єктивного права, належність його саме позивачу та про порушення цього права саме відповідачем. Якщо ці факти встановлені та існує заява сторони про вплив давності, то має вирішуватися питання про відновлення строку давності. Але за коментованою концепцією перелік питань, що їх аналізує суд до вирішення питання про позовну давність, обмежується лише зазначеними вище фактами. Насправді обсяг обставин, які підлягають з'ясуванню судом, більший. Крім дослідження

належності кредиторів цивільного права та факту його порушення має з'ясуватися питання про те, чи підлягає таке порушене право захисту. Мова йде не про відновлення можливості захисту із-за поважності пропуску позовної давності, а про захист права відповідно до інших матеріально-правових норм цивільного законодавства.

Скажімо, згідно зі ст. 613, ч. 1 ст. 1169, ч. 1 ст. 1193 ЦК України у захисті порушеного суб'єктивного права має бути відмовлено з огляду на неналежну поведінку управненої особи. Так, шкода, завдана потерпілому внаслідок його умислу або внаслідок здійснення особою права на самозахист у стані необхідної оборони, не відшкодовується. Вимоги кредитора щодо сплати боржником процентів за час прострочення вірителя не підлягають задоволенню. У цьому разі у кредитора наявне суб'єктивне цивільне право, є ознаки його порушення боржником. Проте в управненої за цим зобов'язанням особи відсутнє матеріальне право на захист. В інших ситуаціях законодавство України вказує на необхідність зменшення судом відповідальності боржника з огляду на певні обставини (ч. 3 ст. 551 ЦКУ). Знову ж такі питання про ступінь правового захисту такого права та про розмір частки вимог, яка підлягає задоволенню, може визначитися тільки під час розгляду справи по суті з урахуванням аргументів учасників спору та інших обставин у справі.

Встановлення у вказаних ситуаціях цих обставин автоматично позбавляє правового захисту порушене право позивача чи суттєво обмежує рівень такого захисту. Варто констатувати, що ситуація, коли під час розгляду судової справи встановлюється, що суб'єктивне матеріальне право кредитора або не підлягає захисту, або ступінь захисту відповідно до законодавства має бути значно зменшено, залишилася поки що поза межами нормативного регулювання. Чи охоплюються подібні ситуації правилом про те, що, лише визначившись з необхідністю судового захисту порушеного права, суд може відновити строк давності? Чи входить до змісту поняття «безпідставність вимоги» ситуація, коли право особи дійсно порушене відповідачем, але через певні обставини воно не має судового захисту?

Подібна ситуація у юридичній літературі не розглядалася, але, узагальнюючи провідні доктрини [5, с. 24] та усталену судову практику, можна передбачити, що і за такої ситуації було б запропоновано відмовити у захисті порушеного суб'єктивного права саме з підстав впливу позовної давності. Адже за коментованою концепцією відновлення строку давності може відбуватися лише тоді, коли після вивчення всіх матеріалів справи суд переконається, що є всі підстави для захисту права. Тобто питання про відновлення позовної давності суд не аналізує і відмовляє у задоволенні позовних вимог саме у зв'язку з її пропуском.

Із таким підходом важко погодитися. Тут не може застосовуватися стандартний механізм. Адже регулятивне право дійсно належало позивачеві, воно було порушене відповідачем саме у такий спосіб, що

заявлений у позові. Той же факт, що порушене право не підлягає захисту в зв'язку, наприклад, із неналежною поведінкою кредитора, може бути встановленим тільки під час розгляду спору по суті. Отже, якщо суд визнає, що право, яке дійсно порушене, не може бути захищене з огляду на вказані обставини, це зовсім не означає, що у кредитора взагалі не було позовного домагання і давність за його вимогами не починалася. Відновлення давності і задоволення позовних вимог, виявляється, не є абсолютно пов'язаними явищами. За наведених умов суд в своєму рішенні має вказати про відновлення строку давності за наявності необхідних для цього чинників та відмовити у задоволенні позову повністю або частково.

Обставини, які потягли відмову у задоволенні та вказані у судовому рішенні, бувають досить суттєвими, оскільки деколи вони тягнуть виникнення нових правовідносин. Для учасників зобов'язання досить важливо, з яких саме підстав відмовлено у позові. Коли це сталося у зв'язку з відсутністю матеріального права на вимогу, значить, подібного обов'язку взагалі не існувало. Відмова ж у задоволенні вимог зі впливом давності не припиняє охоронне зобов'язання і лише означає, що воно вже не може бути реалізоване примусово. Тобто між боржником та кредитором продовжує існувати певний матеріальний взаємозв'язок, останній може пред'являти вимоги про виконання (у тому числі й із застосуванням заходів оперативного примусу в подальшому), оскільки до таких санкцій строки позовної давності не застосовуються.

З огляду на викладене судовий орган, відмовляючи у позові в коментованій ситуації з мотивів пропуску позовної давності, обов'язково повинен вказувати на наявність самого матеріального права та належність його позивачу, ступінь його порушення відповідачем та рівень правового захисту цього права. На жаль, українські суди далеко не завжди притримуються такого підходу. Прикладом невиправданого рішення може бути справа № 553/3161/16-ц, що розглядалася Ленінським районним судом м. Полтави [6]. Річ у тім, що суд першої інстанції, постановляючи рішення про відмову особі у позові, обґрунтував його двома факторами. Перший – це те, що позов про визнання права на відпустку є необґрунтованим. Другий – що позивач звернувся до суду із пропуском позовної давності, що застосовується до вимог у трудових спорах. Таке рішення є відверто безграмотним. Адже, як указано у чинних цивільно-правових актах та відповідних документах вищих судових інстанцій, одночасне застосування аргументації про безпідставність позовних вимог та вплив позовної давності є несумісним. Це взаємовиключні обґрунтування судового рішення, а подібне формулювання є просто безглуздом.

Насправді за змістом ч. 1 ст. 261 ЦК України позовна давність застосовується тільки за наявності порушення права особи. А порушення може відбутися лише за умови належності суб'єктивного права позивачеві. Тобто позовна давність почнеться (і може скінчитися), якщо відповідачем було пору-

шене належне особі матеріальне право. Отже, перш ніж застосовувати позовну давність, суд повинен з'ясувати та зазначити в судовому рішенні, чи порушене право або охоронюваний законом інтерес позивача, за захистом якого той звернувся до суду. У разі, коли такі право чи інтерес не порушені, суд відмовляє у позові з підстав його необґрунтованості. І лише якщо буде встановлено, що право або охоронюваний законом інтерес особи дійсно порушені, але позовна давність спливла і про це зроблено заяву іншою стороною у справі, суд відмовляє у позові у зв'язку зі впливом позовної давності – за відсутності наведених позивачем поважних причин її пропусчення.

Про це чітко вказано в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 січня 2013 року у справі № 6-44041св12. Зокрема, у ній зазначено, що у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 року № 6 (із змінами) «Про практику розгляду судами трудових спорів» судам роз'яснено, що, якщо місячний чи тримісячний строк пропущено без поважних причин, у позові може бути відмовлено з цих підстав. Таким чином, відмовити в позові через пропуск без поважних причин строку звернення до суду можливо лише в тому разі, коли позов є обґрунтованим. У разі безпідставності позовних вимог за пропуску строку звернення до суду у позові належить відмовити за безпідставністю позовних вимог.

Отже, суд, який розглядав коментовану конкретну справу, мав визначитися, яка із правових підстав – безпідставність позовної вимоги чи вплив позовної давності – є дійсним підґрунтям для відмови у позові у справі. Бо з огляду на взаємовиключність цих підстав (початок і подальше закінчення перебігу позовної давності означає, що позов був обґрунтований, право дійсно належало позивачу і було порушене відповідачем) вони не можуть одночасно існувати у судовому рішенні. Наразі ж це питання у справі № 553/3161/16-ц. не лише не проявилось, а стало ще більш заплутаним. Фактично місцевий суд згідно із законодавством України встановив, що право, за захистом якого звернувся позивач, йому дійсно належить, воно було порушене відповідачем шляхом його невизнання та оспорювання і щодо вимог позивача з цього часу почалася позовна давність, яка, на думку суду першої інстанції, спливла на час пред'явлення позову. За таких обставин виключається відмова у позові «за безпідставністю вимоги». Тож винесене рішення суперечить не тільки чинному законодавству України, а і здоровому глузду.

Як стверджує Європейський суд із прав людини, справедливим визнається судові рішення, яке є обґрунтованим. Обґрунтованість рішення має визначальне значення для забезпечення особі можливості його ефективного оскарження. Крім того, як вже вказувалося, чіткість та визначеність підстави для винесення судового рішення має серйозне значення для заявника, оскільки матеріально-правові наслідки залежно від підстави відмови у позові можуть бути різними. Насправді національний суд жодним чином

не мотивував своє відхилення цих норм міжнародного права, таким чином порушивши також принципи ефективності застосовуваного права та обґрунтованості судового рішення. За усталеною практикою ЄСПЛ ефективним вважається право, коли сторони у справі мають право надати суду зауваження, які вони вважають важливими у справі. Це право можна вважати ефективним тільки за умови, що зауваження були «заслухані», тобто відповідно розглянуті судом. «Суд» має проводити належний розгляд поданих документів і доказів та наведених сторонами аргументів і доказів (справи «Kraska v. Switzerland» (Краска проти Швейцарії) [7, п. 30]; «Perez v. France» (Перез проти Франції) [8, п. 80]. Суд також вказує, що, хоча національний суд має певну свободу розсуду щодо вибору аргументів у тій чи іншій справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін, орган влади зобов'язаний виправдати свої дії, навіть обґрунтування своїх рішень (рішення у справі «Суомінен проти Фінляндії» [9, п. 36]. Ще одне призначення обґрунтованого рішення полягає у тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті. Крім того, вмотивоване рішення дає стороні можливість оскаржити його та отримати його перегляд вищестоящою інстанцією. Лише за умови винесення обґрунтованого рішення може забезпечуватися публічний контроль здійснення правосуддя (рішення у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» [10, п. 30]. Найбільш прикро, що нехтування нормами міжнародного права щодо необхідності винесення законного та обґрунтованого судового рішення у наведеній вище справі у подальшому було продемонстроване і Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Подібне завідоме незастосування чинним українським законодавством під час розгляду судом справи, як мінімум, мусить тягти застосування до суддів дисциплінарного стягнення. На жаль, цього поки що чекати не доводиться.

Правило про застосування позовної давності лише за заявою сторони у спорі практично скасувало загальноприйнятне раніше положення щодо імперативного характеру позовної давності, яке полягало в тому, що позовна давність застосовується судом незалежно від бажання учасників спору. Варто зазначити, що подібні норми знаходимо не лише в українському цивільному законі. Так, ч. 2 ст. 199 ЦК РФ містить аналогічну норму. Однак аналіз практики застосування цієї правової новели дає змогу вказати на її не виправданість [11, с. 37–38]. Це правило часто приводить до судових помилок і навіть зловживань.

Розглянемо конкретний приклад. Питання полягає в тому, чи можна кредиторів, котрий прострочив право на позов – пропустив позовну давність за своїми вимогами, сподіватися на позитивне вирішення українським судом спору? Воно містить два варіанти відповідей. Якщо керуватися законом, то таке можливо, коли на відповідні позовні вимоги позовна давність поширюється та відповідач до винесення правозастосовним органом рішення не заявить про сплив давності за відповідними вимогами (забуде

це зробити чи з якихось інших причин не скористається своїм правом, передбаченим у ч. 3 ст. 267 ЦКУ) або якщо суд визнає причини пропуску позовної давності позивачем поважними. В усіх інших ситуаціях суд повинен відмовити у позові у зв'язку із спливом строку давності. Практично це означає, що суд встановив: право належало особі, воно було порушене саме відповідачем, але позивач пропустив позовну давність, тож право на судовий захист погасилося. Інакше кажучи, правова можливість такого наявного та порушеного контрагентом матеріального права бути захищеним у судовому порядку припинилася за давністю, тому відповідне охоронне повноваження не може бути здійснене. Так за законом. Інший варіант – пред'явити позов до Октябрського районного у м. Полтаві суду. Якщо ви будете наполегливим, вам все вдасться досить просто. На ваше переконливе прохання суд розгляне справу за вашим позовом, попри те, що його вимоги відверто прострочені, у заочному порядку, не повідомивши про це боржника. А оскільки позовна давність, як відомо, застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення рішення (інакше кажучи, подібні заяви про сплив давності, зроблені в апеляційному чи касаційному засіданнях, як то кажуть, «до лампочки»), місцевий суд із чистою совістю задовільнить завідоме задоволені позовні вимоги. А щоби взагалі позбавити відповідача надії на справедливий суд, суддя, що винесла подібне рішення, ще й відмовить у прийнятті скарги на своє заочне рішення [12]. Такі кульбіти у більшості учасників процесу відбивають бажання подальших суперечок із кредитором у судовій площині, переводячи розмову у площину «по поняттях». У коментованій справі лише наполегливість та професіоналізм відповідача запобігли проведенню подібної обробки на рівні «суддя місцевого суду – позивач»: апеляційний суд через півроку скасував незаконне рішення.

Всі вказані практичні перипетії є закономірним відлунням проблематики, котра виникла ще під час запровадження правила ч. 3 ст. 267 ЦКУ. Автор неодноразово у своїх публікаціях вказував на некоректність правової побудови, згідно з якою позовна давність може застосовуватися судами винятково тоді, коли про це попросила сторона у спорі.

Перебіг позовної давності буває пов'язаний не лише з порушенням суб'єктивного права, а і з виникненням невизначеності у правовідношенні [13, с. 204]. Саме така конструкція закладена у ст. 15 ЦК, яка передбачає можливість звернення до суду за захистом свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права. Отже, судовий захист відбувається не лише тоді, коли право порушене, але й тоді, коли воно перебуває у невизначеному стані. У доктрині цивільного процесу вимоги, спрямовані на усунення цієї невизначеності, втілюються через позови про визнання, за яким позивач вимагає судового підтвердження того, що право належить саме йому, а відповідач не вправі вчиняти будь-яких дій, якими було би порушене вказане право. Як же за цих обставин

відбувається перебіг позовної давності і чи відбувається він взагалі? У літературі поширена позиція, що на вимоги про визнання права не поширюється дія позовної давності [14, с. 49–72], оскільки правова природа цього правовідношення виключає таку можливість [15, с. 11; 16, с. 65–67; 17, с. 66–71]. Із цим твердженням можна погодитися, якщо незаконна поведінка особи, яка порушує чи оспорує право, є триваючою. Але такий підхід потребує досить значного теоретичного осмислення і неодмінного нормативного закріплення. Як джерело права не може прийматися позиція вищих українських судів, викладена у постановках Пленумів та не підкріплена ні законодавчими, ні науковими напрацюваннями.

Адже якщо піти далі і без відповідного наукового аналізу застосовувати правило «триваючого правопорушення», то неодмінно зрештою дійдемо висновку, що несплата грошових коштів після спливу терміну їхнього повернення є також триваючим порушенням суб'єктивного права кредитора. Тому реальною є загроза судового нехтування тими принципами, які взагалі колись запроваджувалися задля обґрунтування необхідності позовної давності [18, с. 355–357].

З огляду на викладене можемо дійти певних висновків. Новітнє цивільне законодавство, надаючи зобов'язаній особі право на заперечення проти позову з посиланням на пропуск строку давності

та визначаючи факт реалізації цього права як підставу для судового застосування позовної давності, не узгоджується з доктринальними положеннями щодо сутності змісту матеріального права (зокрема, в частині його темпоральних критеріїв) та певною мірою нівелює ті публічно-правові чинники, котрі були покладені в основу запровадження цього інституту: забезпечення визначеності та впорядкованості приватно-правових відносин, підвищення дисципліни їх учасників. З огляду на зазначене та інші проблеми правозастосовного порядку, пов'язані із запровадженням вказаної законодавчої новели, її варто кваліфікувати як таку, що не повністю відповідає сутності опосередковуваних взаємин. Закон, за яким суд не вправі відмовити у позові позивачеві, що прострочив позовну давність, якщо відповідач упродовж процесу до винесення рішення по суті не зробить відповідної заяви, не ґрунтується на реальній сутності взаємин, що насправді мають місце, більше того, він спотворює одне із основоположних понять цивілістики – суб'єктивного матеріального права та його змісту. Тож, аби врахувати волевиявлення сторони-відповідача під час застосування позовної давності, радше варто змінити законодавство, надавши йому можливість у судовому засіданні відмовитися від застосування давності. В іншому разі вона має застосовуватися судом.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Энгельман И.Е. О давности по русскому гражданскому праву: Историко-догматическое исследование. [Текст] И.Е. Энгельман – М.: Статут, 2003. – 511 с.
2. Иоффе О.С. Советское гражданское право. [Текст] О.С. Иоффе – М.: Юридическая литература, 1967. – 494 с.
3. Новицкий И.Б. Сделки. Исковая давность. [Текст] / И.Б. Новицкий – М.: Госюриздат, 1954. – 247 с.
4. Иоффе О.С. Советское гражданское право. Курс лекций. [Ч. I] Общая часть. Право собственности. Общее учение об обязательствах: Учебное пособие для высш. юрид. учеб. заведений [Текст] / О.С. Иоффе/ Ленингр. гос. ун-т. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1958. – 511 с.
5. Кириллова М.Я. Исковая давность. [Текст] /М.Я. Кириллова – М.: Юридическая литература, 1966. – 156 с.
6. Справа № 553/3161/16-ц. Архів Ленінського районного суду м. Полтави за 2016 рік.
7. Рішення ЄСПЛ від 19 квітня 1993 року у справі «Kraska v. Switzerland» (Краска проти Швейцарії), заява № 13942/88. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://echr.ketse.com/doc/13942.88-en-19930419/>
8. Рішення ЄСПЛ від 12 лютого 2004 року у справі «Perez v. France» (Перез проти Франції), заява № 47287/99. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsource/Perez%20v.%20France%20\[12%20Feb%202004\]%20\[EN\].pdf](http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsource/Perez%20v.%20France%20[12%20Feb%202004]%20[EN].pdf)
9. Рішення ЄСПЛ від 1 липня 2003 року у справі «Суомінен проти Фінляндії» (Suominen v. Finland), заява № 37801/97. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4543877>
10. Рішення ЄСПЛ від 27 вересня 2001 року у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» (Hirvisaari v. Finland), заява № 49684/99. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4525141>
11. Гуйван П.Д. Проблемы судебного применения исковой давности [Текст] /П.Д. Гуйван// LEGEA SI VIATA – 2016. № 2/2. – С. 35–39.
12. Рішення Октябрського районного у м. Полтаві суду від 23 грудня 2016 року у справі № 554/8532/16-ц. Архів Октябрського районного суду м. Полтави за 2016 рік.
13. Гордон В.М. Иски о признании. [Текст] /В.М. Гордон – Ярославль. типография Губернского правления, 1906. – 392 с.
14. Гражданское право. Часть 1. Издание второе. [Текст] // Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М.: Проспект, 1997. – 784 с.
15. Болотников И.М. Проблемы исковой давности в советском гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук [Текст] / И.М. Болотников – Л., 1964. – 16 с.
16. Гурвич М.А. Пресекательные сроки в советском гражданском праве [Текст] / М.А. Гурвич – М.: ВЮЗИ, 1961. – 80 с.
17. Крашенинников Е.А. Понятие и предмет исковой давности [Текст] / Е.А. Крашенинников. – Ярославль, 1997. – 80 с.
18. Гуйван П.Д. Позовна давність: монографія. /П.Д. Гуйван. – Харків, Право, 2012. – 448 с.